

Dar eu nu-l ascultam, sau doar pe jumătate, pe când mă lăsam convertit la măreția operei. Omul nu e pământ, ci este cer și lume de dincolo de lume, e propria-i veșnicie mântuită sau osândită. Ceva evident se desprindea din lucrare: asemănarea ei cu *Divina Comedia*, aceeași superioritate florentină asupra celorlalți oameni și artiști, privilegiul acordat, de cine?, artistului florentin, scriitor sau pictor, de a mântui și a osândi. Cu ce drept prăvălise Dante în Infern atâta lume și chiar câțiva papi, sau îi încrustase pentru totdeauna în splendoarea rozei veșnice a Paradisului pe unii prieteni sau pe unii oameni admirați de el, precum împăratul Traian, păgân ca și Vergiliu sau Platon? Dar pe când aceștia din urmă se află în Limb, în afara Infernului însă departe de lumina divină, modelul împăratului, fără niciun drept, viețuiește în plină lumină, alături de Sfântul Augustin, de Sfântul Francisc, de Fecioară și de Dumnezeu. Florența însăși era un privilegiu. Acolo și nu în altă parte se născuseră idei și oameni ce au reformat umanitatea. Sau era simplă feroare individualistă, păcat mortal, pentru că orgoliul este cu adevărat unul din cei mai puternici vrăjmași ai noștri? Eu, în orice caz, altfel aș fi pictat Judecata de Apoi. Fui pe punctul să-i împărtășesc asta lui Tommaso, dar nu îndrăznii. Admirația lui față de maestru era atât de evidentă, în special față de fresca de sub ochii noștri, încât preferai să tac.

Din ziua aceea începui să nutresc o nemărginită admirație față de geniul lui Michelangelo, vrednic să creeze atâta frumusețe, și, în același timp, o ură amestecată cu invidie și cu strania senzație că undeva s-a înșelat, că greșise, că s-ar fi convenit să ne transmită altcum frământările și descoperirile lui. Îți pot spune despre *Înmormântare* că este ceva asemănător unei corectări a Judecării de Apoi, ambele fiind tablouri ale morții, dar privită din unghiul unor pasiuni diferite. Nu numai viața ne deosebea – neexistând nimic comun între noi doi, cu excepția artei, care nu e viață –, ci și moartea. Poate mă înșel. Nu vreau, orice ar fi, nu vreau s-o sfârșesc ca el. De aceea, poate, voi fi fugit eu din

Roma și voi fi venit să-mi găsec refugiul aici, pe țărmul supra-romenes al fluviului Tajo, dincolo de orice sărăcire.

Eram atât de concentrat, atât de captivat de polemica mea cu Judecata, încât mă lăσαι ghidat de acel contact de-acum familiar pe brațul meu. Și străbăturăm străzi și piețe, parcurgând mărăția și mizeria Romei, printre copiii zdrențăroși, femeile sumar îmbrăcate, prostituatele din cartierele de jos, meseriașii romani cu ustensilele în văzul tuturor, în plină stradă, evreii cu barbă rară, preoții și călugării de toate rasele și culorile, palatele în parte nărăuite, aparținând Romei antice, și altele nou-nouțe, curate și strălucitoare, unde cardinali și prinți ai lumii acesteia se întrec în nemăsurata-le dorință de a se expune în public ca niște curtezane de lux și de a se împăuna cu puterea și bogăția lor. De-a lungul mileniilor, această belea omenească, prilej în egală măsură de războaie și de capodopere, nu făcuse decât să-și schimbe semnul religios, din moment ce oculta-i motivație interioară se dădea în vileag atât în mausoleul Sant'Angelo cat și în palatul Farnese. Fațade ale fătărniceii.

Da, conversam traversând Tibrul, luând-o pe Via dei Coronari, unde aurul lua formă de coroane pentru capetele de bărbați și femei, puternicii banului, ai forței sau ai patului, străzi întunecoase și stranii cum n-am mai văzut de-atunci și nici nu văzusem înainte prin alte orașe. Numai Veneția le egalează în mister, pentru că acolo sunt de apă. Aici, romanii, etruscii, troienii întemeietori, barbarii din nord și din sud sunt cei ce compun, descompun și recompun continuu fața orașului zis etern fiindcă eterne sunt defectele, păcatele și relele oamenilor atât de autentic reflectați pe zidurile și caldarămurile Romei. Conversam, dar eu nu eram încă în oraș, mă aflam în afara lui, iar memoria îmi readucea la suprafața existenței mele de fiecare clipă diurnă fragmente de-ale trecutului meu cretan și venețian. Răspundeam, însă pieziș față de întrebări. Din fericire, Tommaso era elocvența personificată.

Și ajunserăm astfel lângă Capitoliu, căruia Michelangelo îi dăduse o formă; silueta însăși a Romei – între colina aceasta

și cea a Vaticanului –, dominată de cupola lui, fusese dăltuită și desăvârșită de el. Cum să pot eu egala vreodată o asemenea forță? Și unde? Pentru că aici nu mai era loc de altceva. Tot ce încăpea și împrumuta forma vieții între palatele noi și ruina celor vechi era atât de hâd și dărăpănat, atât de murdar și dezordonat, încât mintea mea refuza să i se supună și să-i facă loc în memorie. Refuzam să dau numele de Roma, în același timp noului Vatican, cupolei lui Michelangelo, Capitoliului, palatului Farnese și altor palate și acestei așezări omenești pe jumătate rurale, împutite, zdrențăroase, căzute pentru totdeauna la nivelul cel mai de jos al conviețuirii și unde maestrul își alesese locuința și, timp de mulți ani, își instalase atelierul de capodopere sub sinistrul nume de Macel dei Corvi. Murise doar de câțiva ani și casa își păstra aspectul dinainte, însă înăuntru, după ce Tommaso descuie cu o cheie veche ușa ce sta să se prăbușească, moartea se înstăpânise peste toate cele ce folosiseră cândva la ceva și-acum nu mai erau bune de nimic, ustensile, rame goale pe pereți, ferestre sparte, mobile șchioape, tot ce rămăsese, inutilizabil și nevandabil, după moartea gigantului, la 18 februarie 1564, în urmă deci cam cu șapte ani.

– Eram aici în seara aceea, zise, privindu-mă țintă de parcă aș fi fost gata să-i pun la îndoială afirmația. Vino!

Urcarăm o scară ce ducea la un fel de palier, ceva ca o văgăună săpată înăuntru spațiului uriaș al atelierului, pentru că întreaga casă fusese transformată într-un atelier unde trebuia să fi încăput tablouri, statui, bronzuri, instrumente, mobile, în picioare, culcate, căzute, noi și vechi, măști, spade, oale, ulcele pline de culori, blocuri întregi de marmură de Carrara pe care Michelangelo le alegea el însuși de pe înălțimile Apeninilor. O întregă lume.

– Aici a murit, zise, și-mi arată un hârb de laviță, o zăcătoare, nu un pat, câteva scânduri de lemn, scheletice și goale pe care niciun moștenitor nu le găsisese bune de folosit la ceva sau de vândut. Mai erau aici, lângă pat, adăugă el, Daniele da Voltera, sculptorul, și cei doi medici ai săi, Federico Donati și

Gherardo Fedelissimi. Era într-o vineri. Cu o oră înainte, un preot din Araceli, prieten cu maestrul și cu Vittoria Colonna, îl împărtășise pe Michelangelo, după cum știi, a fost un om extrem de credincios și din cauza asta a pățimit atât de mult, conștient fiind că păcatele sale aveau să-l tragă în jos la ieșirea din viața aceasta. Se ruga de iertare și implora chiar în timpul lucrului, știi doar.

Nu știam eu prea multe, dar mi le puteam pe toate închipui numai uitându-mă la Tommaso, la mâinile lui, la fața-i efeminată, la amintirea tuturor acelor trăiri în adâncul privilegiilor lui, la fel de îndurerate și de sincere în momentul acela ca ale fostului său prieten și maestru. Una din tragediile cele mai reprezentative pentru o mentalitate și o persoană, pentru o epocă și un om, se desfășurase în acel loc vulgar și penibil ce se învecina cu Roma minată și mizeră pe care o străbătuserăm până aici. Statuile artistului, cupolele și frescele lui erau întocmai piețelor Romei, pe când versurile-i, agonia și moartea erau aidoma interiorului ce-l aveam sub ochi și teribilei sale realități ultime. Două fețe ale aceleiași realități, poate simboluri ale fiecăruia dintre noi, însă în mare, ca toate simbolurile de acest calibru. Aș fi preferat să nu fi știut nimic despre casa artistului, nici despre numele de Macel dei Corvi, și cu-atât mai puțin despre lavița de scânduri și chipul lui Tommaso. Dar drama nu se încheiase. Încă mă mai întreb ce s-a întâmplat după aceea, dar îmi dau seama, povestindu-ți acest fragment din viața mea, că nimic nu e imposibil la Roma, fiindcă ansamblul uman, casele, fluviul, trecutul și prezentul, magia ce învăluie totul în scutece de timp stricate și putregăite, dar intens de vii, reprezentative pentru cele mai bune și mai rele alunecări sau căderi ale noastre, formează un tot ideal, o arhitectură și un urbanism create anume pentru ca tragedia sau comedia vieții să-și aibă scenariul preferat și cea mai indicată punere în scenă. Cine nu cunoaște Roma, nu știe până unde poate ajunge, zburând sau târându-se, spiritul omenesc.

Se întunecase între timp și poate că ploua, ca în noaptea când Michelangelo părăsise această lume. Pe stradă nu era frig, dar aici înăuntru se simțea ceva ca un suflu iernatic din cauza vechimii zidurilor și a umezelii ce îmbiba solul și partea de jos a pereților. Din când în când percepeam sunet de ape subterane ce se scurgeau pe dedesubt, vreo canalizare, vreun râuleț antic uitat de lume, vreun afluent al Tibrului sau al Cloacei Maxima. Mirosea a vechi și a cărămidă putredă. Coborâram de pe palier în atelier și eu mă pregăteam să plec luându-mi rămas bun de la Tommaso, când acesta se sprijini de una din puținele mobile ce mai erau acolo. Își duse mâna la inimă, apoi la frunte, se făcu alb la față, dădu să-mi zică ceva, dar cuvintele refuzau să-i iasă pe gură. Crezui c-o să i se oprească respirația și că îmi va cădea mort la picioare, dar el ridică mâna cealaltă și îmi arătă ceva pe zidul din față, destul de departe de noi dar suficient de aproape pentru a putea distinge lămurit ceea ce începea să se contureze pe zid. Auzii o pală de vânt, o răbufnire ca de vije-lie, mai tare decât murmurul râului subteran, și un braț apărui dinaintea peretelui, fără corp, mișcându-se slobod, oprindu-se deodată, apoi schițând mișcări rigide și precise tot mai aproape de zidul pe care începură să apară pete de pictură. Îmi dădui seama că brațul avea o mână la capăt, o mână cu o pensulă, iar aceasta trasa linii tot mai clare pe suprafața cenușie și murdară. Erau linii tot cenușii, dar mai accentuate, încât, după câteva clipe, îl avurăm dinaintea ochilor pe Michelangelo, autoportretul lui, cu trăsăturile ceva mai îmbătrânite, un portret ce se perfecționa sub ochii noștri, de parcă mâna aceea ar fi avut virtutea de a învia nu o simplă pictură ci o ființă în carne și oase care, în plus, trăise mulți ani în casa aceea, sub acoperișul de deasupra capetelor noastre, sau de parcă umbra lui Michelangelo, de atâtea ori proiectată de focul din cămin pe zidul acela, s-ar fi întrupat iar și ar fi renăscut din propria-i aparență ca să stea de vorbă cu noi sau ca să ne sperie. Tommaso îngenunchese și îngăima:

Mi-am mutat ochii de la el ca să-mi concentrez atenția asupra umbrei palpitânde și a brațului ce continua neabătut să traseze în aer linii ce se întipăreau apoi pe perete, ca o frescă fără culori, accentuând doar nuanța cenușie peste care se mișca. Ochii portretului nu priveau la mine ci mai degrabă străpungeau biata-mi realitate de carne, era ca un tablou ce se picta pe sine dar, în același timp, ceva extrem de viu. Doar cuvântul îi lipsea.

– Maestro, zisei, dar nu putui continua.

Brațul pictor se integră dintr-o singură mișcare în tabloul de el zugrăvit și rămase neclintit, plasat în aceeași atitudine ca în faimosul autoportret. Pensula, în scurta-i traiectorie, dispăruse. Ochii artistului deveniră mai intenși, păreau să mă privească deodată, eu simții că mi se taie picioarele și că voi leșina, o pală de vânt se isca din misterele oculte ale casei, aceeași ce se făcuse simțită la începutul vedeniei, și șterse lent imaginea. Apoi tăcerea se așternu peste casă și peste noi doi, ca după un cutremur ce a prăvălit grămezi de ruine peste ființe, când și-a săvârșit lucrarea și și-a amuțit cumplitul zgomot.

Tommaso tocmai se ridica iar eu începui să-mi dau seama de ce mă înconjura și să întrevăd posibilitatea de a reveni la lumea reală. Dar fusese reală și imaginea proiectată pe perete? Proiectată – de unde și de cine? Nu cumva fusese chiar Tommaso „producătorul”, ca să zic așa, fenomenul atât de insolit, dar și atât de propriu timpului meu? Nu pe Michelangelo îl contemplasem eu. Dar atunci pe cine? Întunecimile, ca și lumina, pot servi picturii, atât ca temă cât și ca material. Ceva lua ființă treptat, în fața mea, dar nu reușeam să înțeleg acel ceva. L-am înțeles abia atunci când, după alte câteva luni, am putut judeca Roma din dublu-i punct de vedere, ca un scenariu, vreau să spun, precum în anticul Colosseum transformat în teatrul lumii, unde Binele lupta zi de zi împotriva Răului.